

פרופ' יונתן גרוסמן

13 קורבן מנחה (ויקרא ב')

פרק ב' בחומש ויקרא מביא את דיני קורבן המנחה. אפשר לחלק את הפרק לשלוש חטיבות מרכזיות: מנחת הסולת (פסוקים א-ג); מנחות מעובדות – אפויים או מטוגגות (פסוקים ד-י); מנחת ביכורים (פסוקים יד-טז). מבחינה זו, המבנה של פרק ב' דומה לפרקים א' וג': גם בקורבן עולה היו שלוש יחידות – עולת בקר, עולת צאן ועולת עוף, וגם זבח השלמים בפרק ג' יחולק לשלוש יחידות (שלמי בקר, שלמי כבש, שלמי עז).¹ אולם, גם אם נראה שפרק ב' משתלב בזרימה הכללית של קורבנות הנדבה, הוא למעשה שונה לגמרי מהקורבן המוזכר לפניו ומזה שבא אחריו.

השער המתבקש להיכנס דרכו לעולם קורבן המנחה הוא מיקומו הטקסטואלי. מיקום הציווי מפתיע למדי, ובו בזמן מלמד הרבה על אופיו ועל מהותו. הכותרת שפתחה את קורבנות הנדבה התמקדה בקורבנות מן החי ("אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה" – א', ב), והנה לפתע גם המנחה – שאיננה קורבן מן החי אלא מן הצומח – נזכרת ברשימת הקורבנות.

לא רק שקורבן זה אינו מתאים לכותרת החטיבה כי הוא איננו "מן הבהמה", הוא גם מפריד בין שני קורבנות הבהמה. כלומר, גם אם נמצא הצדקה להבאת קורבן זה ברשימת שכותרתה היא קורבנות בהמה, יש משהו מוזר בסדר הקורבנות; קורבן המנחה תחוב בין שני קורבנות הבהמה אף שהוא מציע אופציית הקרבה שונה לחלוטין: קורבן ללא דם, ללא חיים.

יש לציין שהתורה אינה מעלימה את העובדה שהמנחה פורצת לתוך הרשימה וקוטעת אותה. אדרבה, הדבר בולט לעין מבעד לשימושים בשתי מילות הפתיחה "כי" – "אם". בעברית המקראית, כותרת ראשית פותחת במילה "כי" וכותרת משנה פותחת במילה "אם".

פרשת משפטים יכולה לשמש דוגמה מובהקת למודל כתיבה זה. שם ניכר כיצד המקרה הכללי פותח בכותרת "כי", ומקרים ספציפיים בתוך אותו מקרה נפתחים ב"אם". כך למשל:

"כי תקנה עבד עברי – שש שנים יעבד וּבְשִׁבְעַת יֵצֵא לְחֻפְשֵׁי חָנָם."

"אם בגפו יבא בגפו יצא אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו:

"אם אדניו יתן לו אשה וילדה לו בנים או בנות האשה וילדיה תהיה לאדניה והוא יצא בגפו.

"ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדני את אשתי ואת בני לא אצא חפשי. והגישו אדניו אל האלהים והגישו אל הדלת או אל המזוזה ורצע אדניו את אזנו במרצע ועבדו לעלם.

"וכי ימכר איש את בתו לאמה – לא תצא קצאת העבדים.

"אם רעה בעיני אדניה אשר לא קרי: לו יעדה והקדה...

"ואם לבנו ייעדנה כמשפט הבנות יעשה לה.

"אם אחרת יקח לו שארה כסותה וענתה לא יגרע.

"ואם שלש אלה לא יעשה לה ויצאה חנם אין כסף" (שמות כ"א, א-יא).²

מודל כתיבה זה חשוב במיוחד לניתוח פרשת ויקרא, באשר הכותרת הכללית שפתחה את הפרשה אכן נעזרה בתחילת "כי", ומכאן ואילך באים הפירוטים 'אם':

"אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה"

"אם עלה קרבנו מן הבקר"

"ואם מן הצאן קרבנו"

"ואם מן העוף עלה קרבנו לה".

הכותרת הכללית דנה באדם הרוצה להקריב קורבן מן הבהמה, ואזי מתחיל פירוט האפשרויות השונות הפתוחות בפני המקריב. האפשרות הראשונה היא קורבן העולה, ובמסגרתה ישנו פירוט משני: בקר, צאן ועוף.

הציפייה הברורה מאלהיה היא לקרוא כעת את האפשרות הנוספת של קורבן בהמה, שהרי אחרת, פתיחת הפרשה "אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה" אינה מתאימה בתור כותרת, אלא בתור פתיחה לעולה בלבד. ואמנם, המשך הפירוט של אפשרויות ההקרבה מן

2 על מבנה פרשת משפטים בכללותה לאור הכלל האמור, ראו בחוברת שהוציא מרכז ההדרכה לתנ"ך של מכללת הרצוג, בראשית-שמות: דפים למעיין ולמורה, אלון שבות תשנ"ט, עמ' 74-75.

1 הרוצה להרחיב בכך מוזמן לעיין במאמר הבא: D. Luciani, "Structure et théologie en Lv 1,1-3,17", in: Th. Römer (ed.), *The Books of Leviticus and Numbers*, Leuven 2008, pp. 319-327

הבהמה משולב בתחילת פרק ג', בתיאור זבח השלמים, שהוא פותח – כמתבקש – בפתחה "אם":

"וְאִם זֶבַח שְׁלָמִים קָרְבָּנוֹ"

"אם מן הַבָּקָר הוּא מִקְרִיב"

"וְאִם מִן הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ לְזֶבַח שְׁלָמִים לֵה"

יושם לב גם לאות ו' הפותחת את כותרת זבח השלמים שמוסיפה גם היא לתחושת ההמשכיות ולכך שמדובר בפירוט הכותרת הגדולה שעסקה בקורבנות בהמה. בשל כך, רק בפרק ג' מקבלת הכותרת הפותחת את החטיבה כולה את משמעותה: יש שתי אפשרויות העומדות בפני המבקש להקריב קורבן מן הבהמה: אם עולה (פרק א') ואם זבח שלמים (פרק ג').

למרבה ההפתעה, בין קורבן העולה לבין קורבן זבח השלמים משולבים דיני קורבן המנחה (פרק ב'). קורבן זה אינו פירוט נוסף של הכותרת הכללית שפתחה את פרשת הקורבנות, שהרי המנחה איננה תת סוג בקורבנות הבהמה אלא קורבן מן הצומח. ואכן, בפתחת קורבן המנחה משולבת כותרת חדשה ועצמאית – "כי" חדש: "וְנִפְשׁ כִּי תִקְרִיב קָרְבָּן מִנְחָה לֵה" סֵלֶת יְהִי קָרְבָּנוֹ" (ב', א). כותרת זו ניצבת ללא ספק כמקבילה לכותרת הקודמת, אשר פתחה את קורבנות הבהמה: "אֲדָם כִּי יִקְרִיב מִכֶּם קָרְבָּן לֵה מִן הַבְּהֵמָה". מדוע אם כן קורבן המנחה נטוע בתוך קורבנות הבהמה וקוטע את הרצף הטבעי?³

רלב"ג הציע שדיני המנחה הובאו בסמיכות לדיני קורבן עולה, מפני שבעבודת המקדש הקבועה, המנחה בדרך כלל נספחת לקורבנות עולה, שהרי לצד כל קורבן עולה מביאים מנחת נסכים.⁴ אלא שפירוש זה נתקל במספר קשיים. ראשית, קורבן המנחה שנידון בפרק שלפנינו איננו קשור כלל למנחת הנסכים הנספחת לקורבנות מן החי. כאן מדובר בקורבן נדבה עצמאי: "וְנִפְשׁ כִּי תִקְרִיב קָרְבָּן מִנְחָה לֵה" (ב', א). בנוסף, מנחת נסכים מובאת לצד קורבן עולה באותה מידה שהיא מובאת לצד זבח שלמים, כך שקשה להצדיק את קטיעת רצף קורבנות החי בכך שמנחה זו צריכה להיות סמוכה דווקא לעולה. גם אם הייתה נזכרת לאחר זבח השלמים, היא הייתה סמוכה לזבח חי והייתה מזכירה את מנחת הנסכים.

נדמה שגם אם צודק רלב"ג שמיקומה של המנחה מלמד על זיקה שקיימת בינה לבין העולה, אין מדובר בזיקה שקשורה למנחת נסכים דווקא אלא בזיקה מהותית. נציג תחילה כמה מהראיות לעצם קיומה של זיקה זו, בנוסף לשילובה בפרשה שלנו בסמיכות לעולה.

ראשית, ביום השמיני למילואים מתוארים זה אחר זה הקורבנות שהוקרבו באותו היום:

"וַיִּקְרַב אֶת קָרְבַּן הָעֶם וַיִּקַּח אֶת שְׁעִיר הַחַטָּאת אֲשֶׁר לָעֶם וַיִּשְׁחֲטוּהוּ וַיַּחְטְאוּהוּ פְּרָאשׁוֹן. וַיִּקְרַב אֶת הָעֵלָה וַיַּעֲשֶׂה כַמִּשְׁפָּט. וַיִּקְרַב אֶת הַמִּנְחָה וַיִּמְלֵא כַפּוֹ מִמֶּנָּה וַיִּקְטֹרַע עַל הַמִּזְבֵּחַ מִלֶּבֶד עֹלֹת הַבָּקָר. וַיִּשְׁחַט אֶת הַשּׂוֹר וְאֶת הָאֵיל זֶבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לָעֶם וַיִּמְצְאוּ בְּנֵי אֶהֱרֹן אֶת הַדָּם אֵלָיו וַיִּזְרְקוּהוּ עַל הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב"

(ויקרא ט', טו-יח).

סדר הקורבנות הוא: חטאת, עולה, מנחה וזבח השלמים. סדר זה אינו מפתיע כלל והוא מותאם לסדר ההקרבה שבדרך כלל משולב בכתובים,⁵ אלא שמשום מה רק לאחר הקרבת המנחה משולבת מה שנראית כחתימה של הקרבת העולה: "מִלֶּבֶד עֹלֹת הַבָּקָר". ניתן היה לשלב צירוף זה בסוף תיאור הקורבנות המיוחדים שהובאו באותו היום, אך אם התורה בחרה לשלב צירוף זה באמצע תיאור הקורבנות יש רק מקום אחד שבו ניתן לשלבו: לאחר הקרבת העולה המיוחדת של היום השמיני; העולה הבאה כתוספת לעולה שמוקרבת בכל יום. מדוע אם כן 'חתימת' העולה משולבת רק לאחר הקרבת המנחה? מסתבר שיש קשר כה מהותי בין העולה למנחה עד שניתן לסכם את קורבן העולה רק לאחר שכבר הוקרבה המנחה; "תרי רעין דלא מתפרדין".

שנית, לאחר שבני גד, ראובן וחצי שבט המנשה בנו את המזבח שעורר את חשדם של יתר השבטים, הצטדקו שני השבטים וחצי ואמרו כך:

"אֵל אֱלֹהִים ה' אֵל אֱלֹהִים ה' הוּא יָדַע וַיִּשְׁרָאֵל הוּא יָדַע אִם בְּמֶרְדָּךְ וְאִם בְּמַעַל בְּה' אֵל תּוֹשִׁיעֵנו הַיּוֹם הַזֶּה. לְבָנוֹת לָנוּ מִזְבֵּחַ לְשׁוֹב מֵאַחֲרֵי ה' וְאִם לְהַעֲלוֹת עָלֵינוּ עֹלָה וּמִנְחָה וְאִם לַעֲשׂוֹת עָלֵינוּ זִבְחֵי שְׁלָמִים ה' הוּא יִבְקֹשׁ. וְאִם לֹא

הנחות מוזרות כדי לקבל פרשנות זו, ועדיף לראות את פריצת המנחה לתוך קורבנות הזבח כבעלת מגמה.

4 בשיטה זו הלכו גם חלק מהחוקרים המודרניים, כדוגמת גורדון ונהאם בפירושו לויקרא, עמ' 67.

5 החשיבות שהתורה רואה בסדר ההקרבה בולטת למשל בקורבנות שמביא הנזיר ביום מלאת ימי נזירותו. סדר אזכורם בציווי על הבאתם הוא: עולה, חטאת, שלמים עם סל מצות (במדבר ו', יד-טו); אולם סדר הקרבתם הוא: חטאת, עולה, שלמים עם סל מצות (שם, טז-יז). חז"ל אכן למדו שתמיד החטאת מוקרבת לפני העולה (זבחים, דף צ' ע"א).

3 זוהי שאלתו התשיעית של האברבנאל בפרשתנו: "למה זה זכרה התורה דיני המנחה ומיניה קודם השלמים, כי בהיות השלמים מן הבקר ומן הצאן היה ראויה שיהיו בצוואה קודמים למנחה" (שאלותיו בתחילת פר' ויקרא). קטיעת רצף קורבנות החי בציווי על המנחה כה מפתיע עד שיש במחקר המודרני הסבורים שאכן בכתוב המקורי זבח השלמים הופיע מיד לאחר קורבן העולה, ויש לראות את פרק ב' העוסק במנחה כתוספת מאוחרת ושהדבר באמת משובש (כך התנסח למשל מרטין נות בפירושו לספר ויקרא, עמ' 26). אולם, תשובה זו מזוהה גם לטעמם: צריך להניח שבשלב כלשהו עורך (או מעתיק) ביקש לשלב גם את קורבן המנחה ברצף קורבנות הנדבה, אלא שהוא לא שם לב שהוא קוטע בין שני קורבנות מן החי. נדרשות הרבה

מאכילתה היא מוקטרת כליל על המזבח. נפנה מבטנו לקורבן חטאת, אשר בדרך כלל מתחלק בין המזבח (החלבים) והכוהנים (כל שאר הבשר). בימי המילואים קורבן החטאת של אהרן לא נאכל מסיבות שונות (ויקרא י', יב-ג), אלא שהבשר שהכוהנים היו מנועים מלאוכלו לא הוקטר על גבי המזבח אלא נשרף מחוץ למחנה. זהו גם הדין בחטאות הפנימיות שהכוהן מנוע מלאוכלן, וגם בשרן של אלו נשרף מחוץ למחנה ולא עולה כליל על המזבח (ויקרא ד', א-כא).

מתוך ההבדל בין המנחה שאם לא נאכלת – מוקטרת, ובין החטאת שאם לא נאכלת – נשרפת מחוץ למחנה, הוכיח רד"צ הופמן שלפני מתן דיני הקורבנות באוהל מועד למשה, נהגו ישראל להקטיר כליל גם את המנחה, ממש כמו העולה.⁶ גם אם קשה להוכיח ניתוח היסטורי זה, הצדק אתו שמבחינה מהותית מסתבר שגם קורבן המנחה קשור למזבח באופן טוטלי, בדומה לעולה, ועל כן אם הכוהנים לא אוכלים את "הנותרת מן המנחה" היא מוקטרת על המזבח. מה משמעות הדבר?

נראה, שיש שני מסלולים שונים שדרכם מגיעים חלקי קורבן אל הכוהנים. במודל הראשון, האדם מביא את הקורבן כולו למזבח, ומהמזבח הכוהנים נוטלים חלקם. משום מה, יש קורבנות שבהם המזבח "מוותר" על חלק מהקורבן ומעבירו לידי הכוהנים, אך מבחינתו של האדם המקריב הוא נתן הכול למזבח. במודל השני, הבעלים מחלקים מראש את קורבנם – חלק הולך למזבח וחלק הולך לכוהנים. במקרה כזה, הכוהן מקבל את חלקו מידי הבעלים.

ממילא, במקרה שבו הכוהנים מנועים מסיבה זו או אחרת לאכול את חלקם, יש לבחון את המודל המתרחש בקורבן הנדון. אם הכוהן מקבל את חלקו מהמזבח והוא כעת מנוע מלקחת חלק זה, הרי שהחלק המיותר יישאר במזבח ויוקטר עליו. אם מדובר בקורבן שבו הכוהן מקבל את חלקו ישיר מידי הבעלים – אזי במקרה שהכהן אינו יכול לקחת חלקו, הוא ישרף מחוץ למחנה. הבעלים אינם יכולים לאוכלו כי הם 'זרים' ומדובר בקורבנות שהם קדש קדשים, אך גם למזבח חלקים אלו אינם מגיעים כי הם אינם קשורים אליו.

לאור כך ניתן להכריע שאמנם בדרך כלל הכוהנים מקבלים חלק מהמנחה והם האוכלים את 'הנותרת' שלא הוקטרה על המזבח, אך גם כשהם עושים כן, הם מקבלים את חלקם מהמזבח. מבחינתו של המקריב הוא מעלה את המנחה כולה אל המזבח. דין זה ייחודי למנחה, ודווקא בקורבן זה, כאשר הכוהן אינו מקבל את חלקו המנחה, נשארת על גבי המזבח ומוקטרת כליל.

מִדְאָגָה מְדַבֵּר עֲשִׂינוּ אֶת זֹאת לְאֹמֵר מִחֵר יֵאמְרוּ
בְּנֵיכֶם לְבַנְיָנוּ לְאֹמֵר מֵה לָכֶם וְלֵה' אֲ-לֵהי
יִשְׂרָאֵל" (יהושע כ"ב, כא-כד).

כמשיחים לפי תומם, מחלקים הדוברים את הקורבנות לשתי קבוצות בתקבולת: וְאִם לְהַעֲלוֹת עָלָיו עוֹלָה וּמִנְחָה / וְאִם לְעֲשׂוֹת עָלָיו זִבְחֵי שְׁלָמִים. ניתן היה לחלק את הקורבנות לשלושה משפטים נפרדים, לכלול את כל השלושה במשפט אחד, או אף להסתפק בשני קורבנות בלבד. צירוף המנחה לעולה והפיכתן לצמד מול זבח השלמים, מחזק את ההצעה שיש קשר מהותי בין העולה למנחה. יתר על כן: אין מדובר רק בחלוקה לשתי קבוצות בתקבולת, אלא בהתאמת הפועל המתאים לשני סוגי הקורבנות. ביחס לעולה ולמנחה הפועל הוא "לְהַעֲלוֹת" ואילו ביחס לזבח שלמים הפועל הוא "לְעֲשׂוֹת". חלוקה זו משקפת את תהליך ההקרבה השונה של הקורבנות הללו: את העולה 'מעלים' לגבוה ואילו את זבח השלמים 'עושים'. והנה, קורבן המנחה מצטרף לקורבן העולה וזוכה לאותו הפועל.

שלישית – ולעניין דיוננו החשוב מכול: מעבר לצירוף המנחה לעולה מבחינה סגנונית, רד"צ הופמן עמד גם על דין הלכתי שקושר את המנחה לעולה. אין ספק שהדין הייחודי ביותר שמאפיין את העולה ומבדיל בינה לבין כל שאר הקורבנות הוא היותה מוקטרת כליל על גבי המזבח. דין זה אינו קיים בשאר הקורבנות, וכאמור לעיל, סביר שגם שמו של הקורבן מבטא את עלייתו הטוטלית.

לכאורה, בדבר זה המנחה נפרדת מהעולה, שהרי קומץ ממנה עולה למזבח, ושאר 'הנותרת' נאכלת על ידי הכוהנים. אלא שהדברים אינם כה פשוטים. בתורת המנחה שבפרשת צו מובאת מנחה ייחודית שעל הכהן הגדול להקריב מידי יום. עוד נדון במנחת תמיד זו, ולעת עתה ברצוני להזכיר דין מעניין ומפתיע שמובא שם ביחס להקרבתה: "וְהִפְחֵן הַמְּשִׁיחַ תַּחֲתָיו מִבְּנָיו יַעֲשֶׂה אֹתָהּ חֶק עוֹלָם לֵה' כְּלִיל תִּקְטֹר" (ויקרא ו', טו). מיד מרחיבה התורה דין זה לכל המנחות כולן שמביא כהן: "וְכָל מִנְחַת כֹּהֵן כְּלִיל תִּהְיֶה לֹא תֹאכַל" (שם, טז). מסתבר שלעיתים המנחה הופכת להיות כליל והיא מוקטרת כולה, ממש כמו עולה.

לענייננו לא חשוב כעת מדוע כהן מנוע מלאכול מהמנחה של עצמו (בכך נדון כשנגיע לפסוקים אלו). הדבר המפתיע הוא שבקורבנות אחרים שבדרך כלל נחלקים בין המזבח והכוהנים, ומסיבה מסוימת הכוהנים מנועים מלאכלם – החלק שהיה אמור ללכת לכוהנים נשרף מחוץ למחנה ואינו עולה על המזבח! זאת בניגוד למנחת הכהן, שכאמור, כיון שהכהן מנוע

הכוהן הוא שמגיש את המנחה – "וזאת תורת המנחה הקרב אתה בני אהרן לפני ה' אל פני המזבח" (ו', ז).¹²

בפרשת צו אכן נראה שהכוהן הוא המגיש, אך המצב בפרשת ויקרא מעומעם יותר, ואפשר לדייק שם כשתי האפשרויות: "והבאת את המנחה אשר יעשה מאלה לה' והקריבה אל הלהן והגישו אל המזבח" (ב', ח). דרישת ההגשה אל המזבח נזכרת בכתוב לאחר הקרבת המנחה אל הכוהן, כך שניתן לראות את הכוהן כאחראי על הגשתה למזבח (כדברי רמב"ן), מה גם שהלשון בגוף שלישי – "והגישו" – מתאים יותר לכוהן שהרי ביחס לבעלים נוקט כאן הכתוב גוף שני. אלא שבפסוק הבא נזכר הכוהן בפירוש – "והרים הלהן מן המנחה את אֲזִקְרָתָהּ" (ב', ט), ועל כן גם הקריאה של בעלי התוספות אפשרית, שהרי נדמה שמה שתואר עד ל'הרמת אזכרתה' היה באחריות הבעלים.

אם כדברי התוספות – הבעלים הם המגשים – הרעיון שברצוני להציע בולט עוד יותר, אך גם לפי קריאת הרמב"ן הפשוטה יותר הרעיון נשאר על כנו: בהגשה זו המנחה עוברת כולה מרשות הבעלים אל המזבח. רק לאחר ההגשה שמבטאת את אימוץ המנחה על ידי המזבח, היא נחלקת למזבח ולכוהנים (בדיונונו ביחס מנחת הסולת למנחות המעובדות נציע פשר נוסף לדין ההגשה). העולה, שהכוהנים מקבלים את חלקם בקורבן זה לאחר שהקורבן כבר התקדש בקדושת מזבח. דומה בעיניי שחז"ל ביקשו להדגיש זאת במדרש ההלכה הבא: "יכול אין לטעון הגשה אלא הקומץ בלבד, ומנין לרבות את המנחה? תלמוד לומר 'מנחה'" (ספרא, פרשת ויקרא, דיבורא דנדבה, פר' יא). הרעיון שהדרשן מעלה בדעתו – שרק את הקומץ המוקטר בסופו של דבר יש להגיש למזבח – מבטא את ההנחה שהמזבח אמור לקבל רק את מה שיוקטר עליו. דחיית אפשרות זו מלמדת, כדברינו, שהמנחה כולה מוגשת ומתקדשת בקדושת מזבח, גם אם רק קומץ מוקטר ממנה בפועל.¹³

יש שתי ראיות נוספות להצעה זו – האחת לשונית והאחת הלכתית.

1. מבחינה לשונית: הכתוב מכנה את החלק שמוקטר על גבי המזבח כ'אזכרתה' של המנחה, והחלק שהולך לכוהנים מכונה 'נותרת': "והקטיר הלהן את אֲזִקְרָתָהּ המִזְבֵּחַ אֲשֶׁר רִיחַ נִיחַח לָה'. וְהַנּוֹתֶרֶת מִן הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו" (ויקרא ב', ג-ג).⁷ הגדרת החלק ההולך לכוהנים כ'נותרת' חוזר בעולם הקורבנות בהקשרים נוספים, אך תמיד דווקא ביחס לקורבן המנחה (ב', י; ו', ט; יב). צירוף שני הביטויים חושף את הסיפור כולו: החלק שמוקטר על גבי המזבח מבקש להזכיר את הקורבן כולו ('אזכרה'),⁸ והחלק שהולך לכוהנים הוא כבר בחינת 'נותרת' – מה שנשאר מהשלם. בקורבנות אחרים הבשר שאוכלים הכוהנים לא 'נותרת' מהחלב, כי מראש מדובר בשני מסלולי נתינה נפרדים, אך במנחה ניתן לדבר על 'נותרת' כי בתחילה הובאה המנחה כולה אל המזבח כיחידה אחת.

2. הדגש הלשוני שהוזכר קשור ככל הנראה לדין ההגשה הייחודי שיש בקורבן מנחה. שלא כמו בקורבנות הזבח, בקורבן מנחה יש דרישה שרגע לפני הקמיצה, תוגש המנחה כולה אל המזבח, ורק לאחר מכן היא תפוצל – חלקה אל המזבח והנותרת אל הכוהנים: "והקריבה אל הלהן והגישו אל המזבח... והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו" (ב', ח-ה). אם צודקים המשערים שלשון 'מנחה' גזור מלשון 'להניח' או מלשון 'להנחות' ('להוביל') – הרי שמצוות ההגשה מתאימה במיוחד לקורבן זה, אפילו לשמו.⁹

יש מקום להתלבט על מי מוטלת חובת ההגשה. רמב"ן כתב שהכוהן הוא שמגיש את המנחה למזבח,¹⁰ ואילו לפי בעלי התוספות הבעלים הוא שמגיש את המנחה.¹¹ הרב משה ליכטנשטיין העיר שלפי פרשת ויקרא נראה שהבעלים הם שמגשים את המנחה "ואין הכהנים מוזכרים אלא מקמיצה ואילך", ואילו לפי פרשת צו

שבמנחה", מאחר שגם הפועל 'להזכיר' קשור בלבונה בעלת הריח הטוב (ישעיה ס"ו, ג) וכשם-עצם הוא קשור עם ריח היין (שה"ש א', ד).

9 ראו על התלבטות זו בספר השורשים של רד"ק, "מנח"; רשב"ם לויקרא ב', א ("לשון דורו").

10 רמב"ן לויקרא ב', ב.

11 תוספות על מסכת מגילה דף כ' ע"ב, ד"ה "לקמיצה".

12 הרב משה ליכטנשטיין, "זאת תורת הקרבנות", בתוך: 'קלמנוביץ, א' בן-דוד וא' מושקוביץ (עורכים), מאמר הזבח, אלון שבות תש"ע, עמ' 125.

13 אדרבה, כנראה זהו כל דין הגשה: דווקא משום שלא כל המנחה מוקטרת על המזבח, יש לקיים דין הגשה כדי שיהיה ברור שהקורבן כולו שייך למזבח. דבר זה מקבל ביטוי יפה בדברי ר' שמעון בספרא, שכל המנחות צריכות הגשה מלבד אלו שלא מוקטרות כלל על גבי המזבח: "רבי שמעון אומר: 'מנחה' – לרבות את כל המנחות להגשה.

7 במחקר המודרני היה מי שהציע שהכהן הוא הלוקח את הקומץ, וכל השאר מוקטר על גבי המזבח (C. A. Eberhart, "A Neglected Feature of Sacrifice in the Hebrew Bible: Remarks on the Burning Rite on the Altar", HTR 97 (2004), p. 488).

אכן, מהפסוק עצמו קשה להכריע האם האזכרה ההולכת למזבח היא מה שעלה בקמיצה או מה שנותר בכלי לאחר הקמיצה, וצריך להודות שיש היגיון בהנחתו שרוב הקורבן מוקרב על גבי המזבח ורק מיעוטו הולך לכוהן. אולם מאחר שעם הקמיצה נוטל את הלבונה, סביר שזהו החלק המוקטר על גבי המזבח, כמסורת חז"ל. החלופה שגם הלבונה הולכת אל הכוהן – מוזרה למדי, וגם אברהרט אינו סבור כך, אך זו המסקנה המתבקשת מדבריו.

8 ההסבר המקובל ללשון 'אזכרה' הוא מלשון זיכרון – החלק שמזכיר את השלם. מנחם הרן (בערך "מנחה" באנציקלופדיה המקראית) התלבט האם אין הוראת 'אזכרה' כאן – "החלק הריחני ומבושם

ה" (ב', ג). התנצלות זו משולבת כבר בפרשת ויקרא – ברשימת הקורבנות המופנית כלפי האדם מישראל המביא את קורבנו – ומבארת את אכילת הכוהנים הלא-צפויה: הם קיבלו את חלקם מאש המזבח; המזבח ויתר על חלק מהקורבן, אך האדם המקריב הגיש את המנחה כולה אל המזבח.¹⁵

מדברינו עולה שקורבן המנחה משולב מיד לאחר קורבן העולה באשר יש ביניהם קשר מהותי. גם המנחה מוגשת כולה למזבח – בדומה לעולה, והיא נסמכת לעולה בהקשרים מגוונים. במשמעות הדבר ובאופי המנחה הנגזרת מכך נדון בשיעור הבא.

* *
 * כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולפרופ' יונתן גרוסמן *
 * עורך: בנימין פרנקל, תשל"ח *
 * *
 * בית המדרש הוירטואלי *
 * מיסודו של *
 * The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
 * האתר בעברית: <http://vbm.etzion.org.il> *
 * האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
 * משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
 * דוא"ל: office@etzion.org.il *

מסתבר אפוא שבאופייה הראשוני המנחה היא כמו העולה שהמזבח קולט את כולה, ובמקרים מסוימים היא גם מוקטרת כולה בפועל.

אני מבקש לחתום את הטיעון בדבר אופי המנחה הקרוב ברוחו אל העולה. למרבה ההפתעה, דין אכילת המנחה נזכר כבר בפרשת ויקרא, המתארת את מסע הקורבנות עד הגעתם למזבח, ורק בפרשת צו מפורטים דיני אכילת הקורבן. הקורבן היחיד שדיני אכילתו משולבים כבר בפרשת ויקרא הוא קורבן המנחה! חריגה זו יצרה חריגה נוספת: על המנחה נאמר כבר בפרשת ויקרא (פעמיים) שהיא קדש קדשים: "וְהִנּוֹתַתְּ מִן הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קִדְשִׁים מֵאֲשֵׁי ה'" (ב', ג, י). כזכור, הגדרת רמת קדושת הקורבן נזכרת בקורבנות השונים רק בפרשת צו, ובפרשת ויקרא דבר זה אינו נזכר כלל – מלבד בקורבן המנחה.

חריגה זו נובעת משילוב דיני אכילת המנחה כבר בפרשת ויקרא: כבר הזכרנו שהגדרת רמת הקדושה של הקורבן רלוונטית במיוחד לדיני אכילתו. ברשימה הראשונה שבפרשת ויקרא, אשר דיני האכילה אינם נזכרים בה – גם רמת קדושת הקורבנות אינה חשובה. אולם קורבן המנחה שאכילתו על ידי הכוהנים נזכרת כבר בפרשת ויקרא, זוכה גם להגדרתו כקדש קדשים בפרשה זו. ואכן, רמת קדושת המנחה נזכרת בסמיכות למסירת הנותרת לאכילת הכוהנים: "וְהִנּוֹתַתְּ מִן הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קִדְשִׁים מֵאֲשֵׁי ה'" (ב', ג, י).

אזכור דיני אכילת המנחה כבר בפרשת ויקרא מלמד שלאכילת קורבן המנחה יש אופי ייחודי, ושיש לראות זאת כהמשך תהליך ההקרבה. במנחה, הקורבן כולו הולך למזבח והוא מוקרב בחלקו לאש המזבח ובחלקו ניתן לכוהנים. דיני אכילת המנחה מתאימים לפרשת ויקרא מפני שאכילת הכוהנים היא חלק אינטגרלי מדיני ההקרבה של הקורבן.¹⁴ מבחינה זו, ניתן לקרוא את הפסוקים שמתארים את אכילת הכוהנים את המנחה כמעין 'התנצלות' – הבעלים אמנם הביאו את הקורבן כולו למזבח אך אל להם לכעוס על הכוהנים שנטלו חלקם. הם אינם גוזלים מהמזבח את חלקו, אלא אדרבה – המזבח הוא זה שהעביר אליהם חלק מהקורבן: "וְהִנּוֹתַתְּ מִן הַמִּנְחָה לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו קֹדֶשׁ קִדְשִׁים מֵאֲשֵׁי"

15 אמנם ניתן היה להעלות על הדעת חלוקה בין אכילת המנחה לשאר הזבחים, אך הדבר אינו הכרחי. עם זאת, עוד נראה בדיון בחלוקת הנותרת בין הכוהנים (ז', ז-י), שאכן יש הבדל בין המנחות ובין שאר הקורבנות, גם בהקשרים אלו.

15 הצירוף "אשי ה" הוא ייחודי לקורבן המנחה והוא נזכר עוד ביחס לחזה השלמים המונף עם החלבים. נדון בכך להלן, בדיון בתנופת החזה והשוק של זבח השלמים.

יכול אף שתי הלחם ולחם הפנים? תלמוד לומר 'מאלה'. מה ראית לרבות כל המנחות ולהוציא שתי הלחם ולחם הפנים? אחר שריבה הכתוב מיעוט: מה אלו מיוחדות שיש מהן לאישים אף כל שיש מהן לאישים, יצאו שתי הלחם ולחם הפנים שאין מהן לאישים" (ספרא פרשת ויקרא, דיבורא דנדיבה, פ"ב). דווקא המנחות המיוחדות לאש המזבח מוגשות כבר בתחילת מסען, אך אלו שלא מוקטרות (אלא ניתנות בשלמותן לכוהנים) – לא מוגשות כלל.

14 לא באתי בדבר זה לחלוק על דברי המשנה שמתירה גם לכוהנים בעלי מום לאכול מהקורבנות, אף שאינם יכולים להקריב (זבחים, פ"ב, מ"א).